

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО

Кафедра теорії і методики фізичної культури

ЛЕКЦІЯ №1

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТіМФВ ЯК НАУКОВОЇ ТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

з дисципліни “ТіМФВРГН”
для магістрантів 5 курсу ФПО

Виконавець:
доцент Маланчук Г.Г.

Лекція обговорена і затверджена на засіданні кафедри теорії і методики фізичної культури (протокол № ___ від “__” _____ 20__ року).

Зав. кафедрою,
д.фіз.вих., професор

І.Р.Боднар

ПЛАН

1. Предмет ТiМФВ як науки і навчальної дисципліни.
2. Джерела виникнення і розвитку ТiМФВ.
3. Основні історичні етапи розвитку ТiМФВ та їх характеристика.
4. Внесок українських педагогів в теорію ФВ (друга половина ХІХ - перша половина ХХ ст.).

ЛІТЕРАТУРА

Основна.

1. Теория и методика физического воспитания. Т. 1. Общие основы теории и методики физического воспитания / Под ред. Т.Ю. Круцевич. – К.: Олимпийская литература, 2003. – 424 с.
2. Теория и методики физического воспитания: Учеб. пособие для студентов фак. физ. культуры пед ин-тов / Под ред. Б.А.Ашмарина. – М: Просвещение, 1990. – 287 с.
3. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів / Б.М. Шиян. – Ч.1. – Т.: Богдан, 2001. – 272 с.

Додаткова.

4. История физической культуры: Учеб. пособие для институтов физической культуры / Под ред. И.Н. Таропова, В.М. Видрина. -М: ФиС, 1964. – 384 с.
5. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта. Пер. с англ. / Л. Кун. – М: Радуга, 1962. – 400 с.
6. Теория и методика физического воспитания / Под ред. Г.Д. Харабуги - М: Физкультура и спорт, 1969. - 352 с.
7. Теория и методика физического воспитания: В 2-х т. / Под ред. Л.П.Матвеева, А.Д.Новикова. Изд 2-е, испр. и доп. – М.: Физкультура и спорт, 1976.
8. Теорія і методика фізичного виховання : підруч. для студ. вищ. навч. закладів фіз. виховання і спорту : в 2 т. / під ред. Т. Ю. Круцевич. – К. : Олімпійська література, 2008. – Т. 1. – 391 с.
9. Теорія і методика фізичного виховання : підруч. для студ. вищ. навч. закладів фіз. виховання і спорту : в 2 т. / під ред. Т. Ю. Круцевич. – К. : Олімпійська література, 2008. – Т. 2. – 367 с.

В с т у п.

Сучасний стан ТiМФВ обумовлений попередньою історією формування і розвитку науково-теоретичних знань про ФВ.

У науково-методичній та навчальній літературі з ТiМФВ не існує одностайної думки щодо періодизації розвитку цієї галузі знань. Так одні автори першим етапом створення ТiМФВ вважають етап накопичення емпіричних знань про вплив рухових дій у первіснообщинному суспільстві, другі вказують, що ТiМФВ могла з'явитися тільки тоді, коли у фізичному вихованні був накопичений значний практичний досвід. Це стало можливим тільки у період розквіту рабовласницького ладу. Можна погодитись із назвою етапів становлення ТiМФВ, які розглядаються у підручнику “Теорія і методика ФВ” під ред. Б.А.Ашмаріна. Але хронологічні рамки цих періодів не співпадають із загальноприйнятою періодизацією історії ФК.

У даній лекції зроблена спроба на підставі даних історії ФК дати історико-логічний аналіз становлення ТiМФВ як науки та навчальної дисципліни.

1. Предмет ТіМФВ як науки і навчальної дисципліни.

У тлумачному словнику української мови подано такі тлумачення термінів “теорія”, “методика” які походять із грецької мови.

Т е о р і я :

- 1) логічне узагальнення практичного досвіду людей;
- 2) сукупність узагальнених положень, які становлять певну науку чи розділ науки;
- 3) система вірогідних наукових знань про якусь сукупність об’єктів, яка описує, пояснює і передбачає явища певної предметної галузі;
- 4) загальні міркування на противагу практичної діяльності (таке тлумачення має місце у побутовому вживанні цього терміну).

М е т о д и к а :

- 1) вчення про методи викладення певної науки, предмету;
- 2) сукупність взаємопов’язаних способів та прийомів доцільного здійснення будь-якого завдання.

ТФВ - наука про загальні закономірності, які визначають зміст і форми побудови ФВ як педагогічно організованого процесу. Із цього тлумачення витікає висновок, що ТФВ відноситься до педагогічних наук.

У практиці наукових досліджень предмет вивчення теорії представлений у вигляді об’єкта і суб’єкта.

Під об’єктом у ТФВ розуміють певний педагогічний чинник (метод навчання, організація діяльності осіб, що займаються, ефективність фізичних вправ, тощо).

Під суб’єктом розуміють людину, в якій вивчають реакцію на ті зміни, що вносяться у процес ФВ. Це свідчить про те, що для дослідження суб’єкта необхідно враховувати біологічні закономірності розвитку організму людини, особливості його функціонування в умовах виконання фізичних вправ. Але варто пам’ятати, що ФВ – це є соціальне явище, соціальна система. Необхідно враховувати соціальні закономірності розвитку ФВ: його історію і організацію, управління і економіку, соціологію, психологію. ТФВ узагальнює дані суспільних наук, природничих дисциплін і тому є синтезуючою наукою. Але інтегруючи часткові дані інших наук, вона не зводиться до них, у зв’язку з тим, що ці часткові дані її цікавлять лише у тому сенсі, що вони допомагають пізнавати загальні закономірності ФВ як цілісного педагогічного процесу.

Предметом вивчення ТФВ є встановлення загальних закономірностей ФВ як соціального явища. ТФВ як наука вивчає лише ті закономірності, що є однаковими для всієї багатогранної практики ФВ і поширюються на всі напрямки і вікові ланки системи ФВ. На основі ТФВ будується методика навчально-виховної роботи з ФВ.

Методика ФВ - це сукупність методів, методичних прийомів, засобів і форм ФВ. Теорія і методика взаємно пов’язані: теорія без методики не знайде реалізації у практиці ФВ, а методика без теорії не має наукової бази.

Розглянемо коротко логіку взаємовідносин наукової та навчальної дисципліни. Проведення чисельних досліджень сприяють формуванню

певної системи знань, тобто становленню певної науки. Вона з часом стає предметом викладання при підготовці фахівців певного профілю, тобто навчальною дисципліною. ТіМФВ є основним профілюючим предметом професійної освіти фахівців з ФВ і С.

2. Джерела виникнення і розвитку ТіМФВ.

До джерел виникнення і розвитку ТіМФВ відноситься:

- практика суспільного життя;
- практика фізичного виховання;
- прогресивні ідеї філософів, педагогів, психологів, лікарів про зміст і шляхи виховання гармонійно розвинутої особистості;
- результати наукових досліджень як у галузі ФВ так і у суміжних галузях знань.

Так, потреба суспільства у добре розвинутих особах спонукає до пізнання загальних закономірностей ФВ, обґрунтування на їх основі системи управління фізичним розвитком, фізичною досконалістю людини, тобто потреба суспільства спонукає до розвитку як теорії ФВ, так і методики ФВ. Що стосується ролі практики у становленні і розвитку ТіМФВ, то необхідно відзначити в першу чергу народну педагогіку, яка має історію від сивої давнини. Традиції українського народу у тіловихованні, система народних знань і уявлень про фізичний розвиток і фізичне виховання досліджені проф. Є.Н.Пристапою. Практика ФВ одночасно є джерелом розвитку і критерієм ефективності ТФВ, вона визначає форми, зміст та методи ФВ, тобто МФВ. У практиці ФВ не тільки перевіряються теоретичні положення, але досить часто виникають нові ідеї, які потребують подальшого теоретичного обґрунтування.

3. Основні історичні етапи розвитку ТіМФВ та їх характеристика.

Першою в історичному аспекті була практика фізичного виховання і в міру накопичення значного практичного досвіду з'явилися перші знання про методику використання окремих фізичних вправ.

Пропонується така періодизація етапів розвитку ТіМФВ як наукової і навчальної дисципліни:

I етап - етап створення перших методик ФВ;

II етап - етап інтенсивного накопичення теоретичних знань про ФВ;

III етап - етап створення наукових основ ФВ, становлення ТіМФВ як наукової та навчальної дисципліни;

IV етап - сучасний етап поглибленого розвитку наукових знань про ФВ, вдосконалення змісту ТіМФВ як навчальної дисципліни.

Хронологічні історичні рамки цих етапів дещо умовні, але ґрунтуються на даних історії ФК.

I етап розвитку ТіМФВ - це етап створення перших методик фізичного виховання. Він починається із Античної Греції, тобто із періоду розвитку рабовласницького ладу (VI-V ст. до н.е.) і триває до розквіту феодалізму в Європі (XI-XIV ст.).

Так, у Древній Греції розрізняли два методи використання вправ: гімнастику (спрямована на загальний фізичний розвиток) і агоністику - спеціальну підготовку до участі у різноманітних змаганнях. Антична гімнастика складалась з основних частин: рухливих ігор, палестри (біг, стрибки у довжину, метання списа, метання диска, боротьба), орхестрики (мистецтво рухатися, що виникло із ритуальних танців).

У XI-XII ст. у всій Західній Європі був розповсюджений інститут лицарів. Характер озброєння (меч, спис, лати, бойовий кінь закований у броню) визначали специфічні засоби і методи підготовки до бойових дій: фехтування на мечях і списах, лазіння по вертикальних жердинах та нахилених сходах (для подолання кріпосних стін).

II етап розвитку ТіМФВ - це етап інтенсивного накопичення теоретичних знань про ФВ. Він охоплює епоху Відродження (XIV-XVI ст.) і період переходу від середньовіччя до нового часу (XVII-XVIII ст. та перша половина XIX ст.).

У період Відродження ідеалом суспільства стала “гомо універсале (всебічно розвинута людина)”. Широке розповсюдження отримали ідеї гуманізму - система цінностей і норми поведінки, у центрі якої знаходиться людина. У протидію схоластичній педагогіці середньовіччя, гуманісти висунули нову педагогіку, спрямовану на виховання не лише розуму, але і тіла людини. Гуманіст-педагог Вітторіно да Фельтре створив школу нового типу “Дім радості” (20-ті роки XV в.), італійський гуманіст-лікар Ієронім Меркуріаліс, що створив видатну працю з гімнастики із 6 книжок. Всі вправи Меркуріаліс поділяв на правдиві (лікувальні), військові (життєво необхідні), хибні (атлетичні).

Необхідно вказати також праці соціалістів-утопістів цього періоду Томаса Мора і Томазо Кампанелла. В “Утопії” англійця Мора одним із важливих завдань уряду було піклування про загальну для всіх освіту і ФВ городян, а піклування про власне здоров’я і покращення розвитку, обов’язок кожного утопійця.

Італієць Томазо Кампанелла у праці “Місто Сонця” першорядну увагу приділяє освіті і вихованню всіх соляріїв. ФВ він розглядає як основу формування людини, а чергування фізичних вправ з розумовими заняттями - засобами взаємного забезпечення тіла і духа.

В епоху Відродження існували такі погляди на ФВ (історик ФК Л.Клун):

- був відновлений та розповсюджений досвід методики ФВ давнини;
- у вихованні поруч із бігом, фехтуванням, їздою верхи, боротьбою, метанням спису, плаванням певне місце відводилося різним іграм, танцям;
- виникло розуміння про необхідність використання у фізичній підготовці засобів природи;
- вперше була звернута увага на особливості різних вікових періодів у житті людини, необхідність своєчасно компенсувати шкідливий вплив на здоров’я деяких професій.

У XVII-XVII ст. (або як кажуть історики у перший період нового часу) отримали розвиток ідейно-теоретичні основи фізичного виховання.

Найбільший вплив на розвиток теорії і практики ФВ мали педагогічні погляди Джона Локка (Англ.), Жан-Жака Руссо (Фран.) і педагогічна практика німецьких філантропів кінця XVIII ст.

Джон Локк довів необхідність вдосконалювати органи чуття (зір, слух, нюх, дотик), розвивати рухові органи (руки, ноги), загартовувати тіло, набувати корисні рухові навички (плавання, їзда верхи, веслування, фехтування, стрільба), розвивати силу волі і здатність до максимальних напружень фізичних сил. На думку Локка, ФВ повинно здійснюватися змагально-ігровим методом.

Згідно поглядів Руссо, ФВ є основою формування “природно - вільної людини”, а змагальний метод - це природний шлях підвищення зацікавленості вихованців у вдосконаленні власних фізичних здібностей. І.Песталоцці розробив елементарні методики фізичного виховання, в тому числі елементарну гімнастику суглобів. На його думку, ФВ дітей повинно включати дитячі ігри, участь у домашніх трудових процесах.

Ян Амос Коменський у роботі “Велика дидактика” у зв’язку із введенням у школах розкладу занять запропонував, щоби більш тривалі перерви і частина післяобіднього часу використовувались педагогами для занять фізичними вправами, тренувань і одночасно для виховної роботи. Таким чином, у навчальному плані школи Європи нового часу ФВ вперше стало органічною частиною навчання.

Під впливом педагогічних ідей Локка, Руссо, Песталоцці та ін. з’явилися школи нового напрямку у німецьких державах. Це були філантропіни або школи людяності. Найбільш відомими керівниками гімнастики (а під нею у той час розуміли сукупність усіх відомих методів і засобів ФВ) були Герхард Антонфіт та Іоган Кристоф Гутс-Мутс.

Гутс-Мутс написав книгу “Гімнастика для юнацтва” (1773), яка декілька разів видавалась у німецьких державах, а також у Данії, Швеції, Швейцарії. У книзі теоретичні міркування поєднувались із образним описом фізичних вправ і методики їх застосування. У книзі Гутс-Мутс зібрав 105 різних ігор, в тому числі 63 гри з м’ячем.

На початку XIX ст. та в першій його половині на Європейському континенті виник національний гімнастичний рух (Німеччина, Швеція, Франція, Данія, Швейцарія). Серед видатних представників цього руху необхідно вказати прізвища таких громадських діячів як Фрідріх Людвіг, Адольф Шпісс, Франциско Аморо, Ялмар Лінг. Так у праці Адольфа Шпісса “Вчення про гімнастичне мистецтво” (1840-1844 рр.) була встановлена певна структура уроку: стройові вправи, вільні вправи (без снарядів), далі пропонувались вправи на снарядах, що були рекомендовані Гутс-Мутсом та Людвігом Яном. В кінці уроку проводились масові вправи та ігри із всім класом.

Виникнення спортивно-гімнастичного руху у Франції пов’язують з ім’ям Франциско Аморо, який був не тільки організатором, але засновником системи природно-прикладної гімнастики. Його книга “Керівництво з гімнастичного і морального виховання” була рекомендована Вищою радою освіти для всіх шкіл Франції.

Природно - прикладна гімнастика передбачала:

- * фізіологічне обґрунтування окремих фізичних вправ і всього ФВ;
- * лікарський та педагогічний контроль за особами, що займаються фізичними вправами;
- * методику, спрямовану на розвиток не лише рухових якостей, але і цінних для суспільства моральних та вольових якостей;
- * розвиток самодіяльності, творчої активності педагогів й осіб, що займаються гімнастикою.

У той час, коли на Європейському континенті виникали, розвивались національні гімнастичні системи, у Англії, створюються клуби з окремих видів спорту, розвивається спорт. З 30-х рр. ХІХ ст. проводяться змагання з бігу, стрибків і спортивних ігор. У 40-ві роки ФВ у вигляді спорту і спортивних ігор було включено в число обов'язкових дисциплін спочатку у деяких навчальних закладах, а потім у всіх школах Англії. У цей період в деяких країнах розпочалася підготовка фахівців, які повинні були забезпечувати кваліфіковане керівництво ФВ. Так, у Данії підготовка викладачів гімнастики почалася із 1808 р. У 1813 р. був створений центральний гімнастичний інститут у Стокгольмі, в 1848 р. був створений Берлінський центральний інститут гімнастики, у 1852 р. військове училище гімнастики у Франції.

Наведені дані свідчать: історичний період від Відродження до нового часу був дійсно періодом інтенсивного накопичення теоретичних знань про ФВ, широкого розповсюдження практики ФВ у навчальних закладах, але ТіМФВ ще не була самостійною наукою, вона була частиною загальної педагогіки.

ІІІ етап - це етап створення наукових основ ТФВ, формування ТіМФВ.

Цей етап починається з другої половини ХІХ ст. (точніше із кінця ХІХ ст.) охоплює період між двома світовими війнами і умовно закінчується у І половині ХХ ст.

Цей період є визначним у розвитку практики ФВ. У кінці ХІХ і на початку ХХ ст. широке розповсюдження отримали нові види гімнастики: спортивна, індивідуальна (гімнастика з гантелями та гігієнічна Мюллера), ритмічна; були закладені основи художньої гімнастики або гімнастики модерн. В останній стилізовані гімнастичні рухи сполучались з новими формами балетного мистецтва. Великий вплив на її розвиток спричинили Франсуа Дельсарт та родина Дункан (Айседора, Раймонд і Елізабет). Ритмічний напрям гімнастики пов'язаний з ім'ям Еміля Жака Далькрозе.

Поруч з розвитком нових видів і систем гімнастики модернізувались старі системи. Так, шведська гімнастика у Швеції спочатку була пристосована до навчального процесу у школі Е. Фалком, а потім її модернізацією зайнявся датчанин Нільс Бук. Перед І світовою війною, розповсюдження отримав "природний метод ФВ" французького офіцера Ж.Ебера, який розвинув ідеї природно - прикладної гімнастики Амороса. В кінці ХІХ - на початку ХХ ст. почалось формування сучасного змагального спорту; виникли перші міжнародні спортивні організації (1881 - Європейська спілка гімнастики, 1894 - Міжнародна федерація веслування), виник

міжнародний олімпійський рух. В 1894 р. створено МОК, 1896р. відбулася I Олімпіада в Греції).

У цей час виникає так званий рекреаційний рух, пов'язаний із потребами відновлення фізичних і духовних сил робітників промислових центрів. Серед прізвищ засновників цього руху необхідно вказати такі як Лютер Гулік (американський лікар) і Хенрік Йордан (польський викладач університету). У 1887 р. у Нью-Йорку відкрилися перші рекреаційні клуби, а у 1906 р. була створена Національна рекреаційна асоціація.

Вище перераховані факти сприяли підвищенню соціального значення ФВ, спонукали до наукового обґрунтування форм, зміст та методів ФВ. Варто пам'ятати, що у цей час стрімко розвивались природничі і педагогічні науки, що дозволило дещо вдосконалити методіку фізичного виховання. Почалися інтенсивно проводитись дослідження у галузі спорту. Так, наводиться інформація, що у 1906 р. на Олімпійських іграх у Лондоні лікарі різних країн почали перевіряти стан серцево-судинної системи у спортсменів.

Наукові відкриття кінця ХІХ ст. дозволили з'ясувати зміни, що відбуваються під час занять гімнастикою і спортом. Якщо у I половині ХІХ ст. панувала теорія автономного розвитку органів людського тіла, то з середини ХІХ ст. провідне положення починає займати теорія єдності людського організму і нерозривності його діяльності із оточуючим середовищем. Це сприяло висновку, що фізичні вправи впливають на весь організм людини в цілому, в т.ч. на діяльність внутрішніх органів, і на психіку людини. Ці знання були підґрунтям теорії ФВ.

Формування наукових основ ТФВ в першу чергу пов'язано із прізвищами таких видатних вчених як Іван Михайлович Сеченов (російський фізіолог), Георг Делмені (угорець за національністю, що працював у Франції), Петро Францовіч Лесгафт (російський лікар, хірург-анатом, видатний педагог), Діоклетан Левіс (США, бостонський професор медицини), Георг Раціне - першовідкривач психологічного напрямку у ФВ (Франція).

І.М.Сеченов відомий як вчений, що з'ясував фізіологічні механізми формування рухових навичок. Але велике значення має також і його доказ залежності функцій рухового апарату від вищої нервової діяльності. Це положення Сеченова було одним із часткових питань теорії єдності людського організму, але воно мало велике значення для розвитку науки про фізичне виховання.

На особливу увагу заслуговує діяльність Жоржа Демені (1850-1917) у створенні наукових основ ФВ. У царській Росії було випущено чимало його книг: 1905 р. у Москві "Научные основы ФВ", у 1912 р. була видана праця "Теоретичний курс ФВ" яку він підготував із помічниками; у 1915 р. була видана праця "Воспитание усилиями (физиология і психология)". Після його смерті у 1929 р. побачили світ ще 2 його друковані роботи "Механизмы движения и общая педагогика ФВ", "Курс гімнастики". У своїх працях Ж.Демені дав анатомо-фізіологічне обґрунтування деяких фізичних вправ. Перед ФВ він ставив широкі завдання. На його думку, ФВ – це не атлетика,

це не розвиток сили заради сили, мета його більш висока - воно є джерелом енергії і продуктивності роботи, воно створює народну могутність. Він передбачав завдання фізичного вдосконалення людини у тому, що би досягнути розвитку таких якостей або ознак: здоров'я (результат гігієнічний), краси (результат естетичний), спритності (результат економічний), мужності (наслідок морально-психічний). На підставі аналізу, наукових досліджень паризького НДІФК, він дійшов до “висновку, що система рухів у німецький та шведський гімнастиці не узгоджується із закономірностями, виявленими у анатомії і фізіології.” Демені запропонував власну систему ФВ, яку демонстрував у Парижі в 1914 р. на конгресі з ФВ. Ним була запропонована класифікація фізичних вправ, розроблені загальні принципи ФВ, розроблений власний план уроку гімнастики (з 7 частин) та методичні вказівки до нього. Необхідно вказати, що система Демені у Франції не отримала належної підтримки, оскільки Демені зовсім не орієнтувався на військову підготовку у короткий термін. За допомогою його гімнастики покращення фізичної підготовки молоді могло бути досягнуто лише внаслідок багаторічних занять.

П.Ф.Лесгафт (1837-1909рр.) є засновником наукової системи фізичної освіти. Упродовж двох років він вивчав фізкультурний спортивний рух у східних країнах. Однозначно із гострою критикою шведської та німецької гімнастики він піддавав критиці, відсталий стан ФК у царській Росії. До своїх досліджень він залучав слухачів створених ним курсів (1896р. - тимчасові курси фізичними вправами і іграми, 1898 р. - курси виховательок і керівничок фізичної освіти з 3-х річним терміном навчання).

Основні положення теорії фізичного виховання П.Ф.Лесгафта полягають у наступному:

1. Як розумова, так і фізична освіта повинні сприяти підготовці людини до високопродуктивної праці на користь суспільства. Не особисте благополуччя, а вміння приносити користь суспільству є метою будь-якої освіти.

2. Кожна активність як в розумовій так і фізичній діяльності людини можлива лише при свідомому виборі засобів для досягнення поставленої мети.

3. До найбільш високої продуктивності праці здатні лише гармонійно розвинуті люди (ті, що мають “ідеально-моральний організм”). Під гармонійним розвитком Лесгафт розумів правильне сполучення розумових і фізичних сил людини у їх нерозривній єдності.

4. Гармонійний розвиток можливий лише при дотриманні принципів поступовості і послідовності напружень у вправах із врахуванням вікових, статевих та індивідуальних особливостей фізичного розвитку кожної людини.

5. Правильний фізичний розвиток може бути здійснений тільки за допомогою науково-обґрунтованої системи фізичної освіти. Емпірична система ФО може бути визнана правильною лише тоді, як вона буде перевірена досвідом багатьох поколінь.

6. Сама система ФО повинна складатися із невеликої кількості природніх рухів, що застосовуються у різних умовах і різних формах, які поступово ускладнюються в залежності від педагогічних завдань. Такими вправами Лесгафт вважав: ходьбу, біг, стрибки, метання, боротьбу, прості гімнастичні вправи, ігри та екскурсії.

Погляди П.Ф.Лесгафта на сутність ФО він виклав у праці “Отношение анатомии к физиологическому воспитанию и главная задача физического образования в школе” (1876р.), у двотомнику “Руководство по физическому образованию детей школьного возраста” (1 част. 1888, 2-1901). Ця праця була перевидана у 1909 і 1912 рр., в радянські часи у 1951-1955рр. було видано твори Лесгафта у 5-ти томах.

П.Ф.Лесгафт працював в галузі біології, антропології, анатомії, педагогіки, історії, теорії ФВ і завжди наукову діяльність пов'язував із практикою ФВ. Не дивлячись на це його ідеї не найшли належної підтримки у царській Росії.

Вікові особливості фізичного виховання дітей досліджені також французьким вченим Георгом Раціне та американським професором медицини Діоклетаном Левісом.

У 1919р. на базі “Вищих курсів П.Ф.Лесгафта був створений інститут фізичної освіти ім. Ф.П.Лесгафта (нині ГЦОЛФК ім. Лесгафта), у 1920 р. на базі курсів інструкторів ФВ - Державний інститут ФК (ГЦОЛФК). Вчені, що працювали у цих навчальних закладах внесли вагомий вклад у формування наукових основ ТФВ. Необхідно вказати такі прізвища як В.В.Горіневський, І.М.Саркізов-Серазіні, П.А.Рудік та ін., які обґрунтували біологічні, лікарсько-гігієнічні основи фізичного виховання. Це дозволяє зробити висновок, що в 20-ті рр. ХХ ст. при розробці наукових основ ФВ ще запозичувались знання із суміжних дисциплін, які історично склались раніше. У 30-ті роки та на початку 40-их років з'явилися праці, в яких наукові дослідження в галузі фізичного виховання були систематизовані у логічну систему. Деякі вчені концентрували увагу на соціально-педагогічній характеристиці ФВ. (Е.Ю.Зеліксон, А.Д.Новіков), інші на загальних методичних положеннях (В.В.Белінович, К.Х.Грантинь, І.М.Коряновський та інші). Відзначається, що до 40 років був завершений період формування науково - методичних основ радянської системи ФВ. Були розроблені принципи, загальна класифікація і характеристика засобів, методів і форм організації занять, систематизовані основні положення теорії і методики навчання фізичним вправам і методики розвитку рухових якостей. Гостротою постановки проблем, чіткістю і логікою викладення питань, особливо відрізнялась в цей час монографія А.Д.Новікова “Средства и методы физического воспитания” (1941). Оновленою вона вийшла у 1949 р. під назвою “Фізичне виховання”. Слід вказати і на монографію В.В.Беліновича “Основы методики физической культуры” (1939).

Коротко розглянемо становлення ТіМФВ як навчальної дисципліни. Як навчальний предмет в навчальний план ІФК у Москві у 20-ті роки була внесена така комплексна дисципліна як “Теорія і загальна методика ФК”. Однак її логічному формуванню заважали неповність вихідних фактичних

матеріалів. У 30-х роках у технікумах ФК Російської Федерації був введений такий комплексний предмет як “Історія, організація і методика фізкультури”. У 1940 р. вийшов перший посібник для вищих фізкультурних закладів “Методика фізического воспитания” під ред. И.М.Коряновського. У післявоєнні роки була затверджена назва навчального предмету: “ТіМФВ”. Перший офіційний підручник з ТіМФВ був випущений у 1967 - 1968 рр. (“Теория и методика физического воспитания”) під ред. А.Д.Новикова и Л.П. Матвеева у 2-х томах. Це дозволяє стверджувати, що до цього часу було завершено формування ТіМФВ як навчальної дисципліни. Разом з тим у цей період від ТіМФВ відокремилась теорія спорту. У 1967 р. в навчальні плани усіх радянських ІФК був введений окремий предмет “Основи спортивного тренування”. Цьому сприяло накопичення наукових знань з питань теорії і методики спорту. Серед науковців, які внесли вагомий вклад у створення цієї навчальної дисципліни необхідно вказати професорів А.А.Тер-Ованесяна і В.С.Келлера, які довгий час працювали у ЛДІФК та випускника цього інституту професора В.М.Заціорського. У 1979р. в систему фізкультурної освіти була введена нова профільююча дисципліна узагальнюючого характеру під назвою “Теорія ФК”. ТФК включала в себе чотири розділи:

- 1) Введення в ТФК;
- 2) загальні основи ТФВ;
- 3) характеристика типових напрямків і форм використання ФК;
- 4) науково-прикладні основи використання Фк у різні періоди життя людини.

Необхідно вказати, що українською мовою перший посібник з ТіМФВ був виданий у 1967р. (“Основи теорії і методики фізичного виховання”) за ред. М.Е.Догадіна. Таким чином, становлення ТіМФВ як наукової і навчальної дисципліни має довгу і цікаву історію, а її історичні надбання чекають подальшого вивчення.

IV етап – сучасний етап поглибленого розвитку ТіМФВ ми вважаємо за необхідне розглянути з позиції досягнення української науки за роки незалежності. Не дивлячись на такий короткий історичний період здобутків є достатньо.

Необхідно вказати, що ФВіС в Україні відокремлено в самостійну галузь наукових знань. Так, ВАК України присвоює вчені ступені кандидата і доктора наук з ФВіС (раніше у СРСР дисертаційні дослідження з питань ТіМФВ представлялися на співшукачів вченої ступені кандидата або доктора педагогічних наук). Захисти відбуваються за трьома спеціальностями: 24.00.01 - олімпійській і професійний спорт; 24.00.02 - фізична культура, фізичне виховання різних груп населення, 24.00.03 – фізична реабілітація. В Україні для потреб галузі ФВіС функціонувало або функціонує 5 спеціалізованих вчених рад: одна докторська (в Національному університеті ФВіС) та чотири кандидатські. У 2000 р. у ЛДІФК було відкрито тертю за часів сучасної української державності спеціалізовану вчену раду.

Як свідчить дослідження О.М.Вацеби (2001р.) в період з 1991 до 2001 р. у спеціалізованих вчених радах України зі спеціальностей галузі (24.00.01 та 24.00.02) захищено близько 340 кандидатських і докторських дисертацій. Тільки у ЛДІФК за 2001 р. захищено 19 дисертацій. Необхідно вказати, що в

останній час спостерігається різке збільшення дисертацій, пов'язаних з проблематикою ФВіС, які приймаються до захисту за іншими науковими спеціальностями в галузі педагогіки, фізіології, біології, медицини тощо.

За роки незалежності в Україні державною мовою видано ряд навчальних посібників з теорії і методики ФВ (автори: В.Г. Арєф'єв, Г.А.Єдинак, 2001; В.Г. Арєф'єв, В.В.Столітенко, 1997; Є.С.Вільчковський, 1988; Є.С.Вільчковський, М.П.Козленко, С.Ф.Цвек, 1998; Б.М.Шиян, 2001, 2002; Б.М.Шиян, В.Г.Папуша, 2000). В них розглядається теорія і методика ФВ дітей дошкільного і шкільного віку. Підручника або навчального посібника, який охоплював всі вікові ланки фізкультурного руху, ще не має. Дещо змінена і назва цієї навчальної дисципліни, зокрема у ЛДЦФК, вона має назву "ТіМ викладання ФВ". Структура і зміст цього предмету буде розглянутий у заключних лекціях.

4. Внесок українських педагогів в теорію ФВ (друга половина ХІХ - перша половина ХХ ст.).

У роки незалежності в Україні проведено чимало досліджень з питань творчого осмислення багатої спадщини народної педагогіки та її розвитку у працях видатних українських педагогів, зокрема з фізичного виховання дітей і молоді. Найбільш ґрунтовний аналіз поглядів українських педагогів на ФВ наведений Б.Шияном та А.Окопним.

Видатних українських педагогів, в працях яких висвітлювались проблеми ФВ, поділяють на дві групи:

- педагогів загального виховного напрямку і тіловиховного напрямку - (К.Ушинський, О.Духнович, А.Волошин, Х.Алчевська, С.Русова, І.Огієнко, І.Тимковський, І.Ставровський і ін.);
- педагогів, які переважно працювали над створенням досконалої національної системи тіловиховання - (І.Боберський, С.Гайдучок, Тарас та Петро Франко, Е.Жорський, О.Тисовський).

Особливе місце серед українських педагогів посідає педагог, психолог Григорій Ващенко, якого можна одночасно віднести до теоретиків фізичного виховання і до творців національної системи тіловиховання.

Основоположником української та російської наукової педагогіки й народної школи вважається Костянтин Ушинський (1824-1876). Він розглядав ФВ як освітній і гігієнічний засіб, намагався практично вирішувати проблеми підготовки кваліфікованих вчителів ФВ:

Вже в середині ХІХ сторіччя в умовах царської Росії він визначив систему знань, необхідну вчителю. Так, у навчальній програмі з педагогіки в розділі "Фізичне виховання". К.Ушинський вказав на такі загальні і спеціальні знання, необхідні для раціональної організації ФВ.

І. Загальні теоретичні основи ФВ: загальні поняття про ФВ; необхідність вивчення фізіологічних процесів організму; особливості харчування; діяльність м'язової та нервової систем; дитячі рухливі ігри, гімнастика, їх педагогічне значення; значення способу життя дітей у їх розвитку.

II. Про м'язову діяльність: значення м'язової діяльності в організмі; будова м'язів та їхня діяльність; вплив м'язової діяльності на розвиток людини; шкідливі та сприятливі умови правильного розвитку м'язів; рухи як джерело м'язових відчуттів, значення цих відчуттів у розвитку людини.

III. Про нервову систему: будова і діяльність нервової системи; значення нервової системи для розумових і м'язових процесів; вплив засобів ФВ (гімнастики, плавання, ігор), способу життя на нервову систему; вплив розумового та фізичного навантаження на нервову систему.

Необхідно відзначити і цінні зауваження цього великого педагога Ушинського про необхідність для кращого засвоєння знань включати в уроки прості рухи, які ми зараз називаємо фізкультхвилинками.

Маловідомим у наш час є педагог Михайло Демков, (1859-1939), який тривалий час працював в Москві, а пізніше переїхав в Україну. В основу системи ФВ він поклав розроблену ним вікову періодизацію розвитку дитини: початок ФВ (від народження до 7 років); ФВ періоду отрочтва (від 7 до 14 років); ФВ від 14 років - періоди розвитку та збереження тілесних та духовних сил людини.

М.Демков рекомендує застосовувати такі засоби ФВ як рухливі ігри, фізичні вправи, гімнастику, загартування, прогулянки та екскурсії.

Велику увагу в дослідженні Андрія Окопного приділено постаті невідомого до часів незалежності України педагога Григорія Ващенко, який в еміграції присвятив ФВ окрему працю "Тіловиховання як засіб виховання волі і характеру" (Мюнхен, 1956). Вчений ґрунтовно проаналізував досвід минулого: системи ФВ персів, греків і римлян, шведські та німецькі системи ФВ, обґрунтував значення діяльності професора І.Боберського ("піонера в розбудові української системи тіловиховання"), сформулював засади творення української системи тіловиховання.

Г.Ващенко крім теоретичних напрацювань, теоретичних положень ФВ, займався ще дослідженнями функціонального стану молоді. Погляди Г.Ващенко на засади формування української системи тіловиховання наводяться у підручнику Б.Шияна "Теорія і методика ФВ школярів". Деякі з них будуть розглянуті у наступній лекції.

Значний внесок у розвиток теорії та практики ФВ зробили українські педагоги радянського періоду, Антон Макаренко та Василь Сухомлинський. А.Макаренко вбачав можливість вирішення ряду суспільних проблем у формуванні фізично сильної, вольової дисциплінованої особистості за допомогою ФВ. В.Сухомлинський - забезпечення здоров'я, гармонійного розвитку молоді вбачав у правильній організації трудової діяльності та відпочинку дітей як вдома, так і в школі.

Таким чином теоретична думка українських вчених-педагогів у ФВ другої половини ХІХ ст. не поступалася значущістю педагогічним поглядом європейських народів.